

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕРМАНА ЛІТЦА У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ «НОВИХ ШКІЛ» НІМЕЧЧИНИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

HERMANN LIETZ' SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY IN THE PROCESS OF ORGANIZING EDUCATION AT "NEW SCHOOLS"

У статті проаналізовано науково-педагогічну діяльність Германа Літца у процесі організації навчання «нових шкіл» Німеччини на початку ХХ століття. Детальний аналіз праць вченого свідчить про те, що він був палким прихильником трудової діяльності учнів, вважаючи її важливим елементом формування дитячого характеру. Визначальними він вважав стосунки між педагогічним та учнівським колективом, які повинні будуватися на взаємоповазі та довірі. У роботі описано навчально-виховний процес у школах сімейного типу Германа Літца, де батьки, відриваючи від себе своїх дітей, знаходили втіху у тому, що віддавали їх не у військову казарму під владу строгого, похмурого керівництва, а в тісну, дружню і веселу сім'ю, в якій директор та вчителі будуть їм батьками, товаришами та старшими братами. Виокремлено такі позитивні аспекти «нових шкіл» початку ХХ століття: навчання проводилося не більше п'яти годин на день, відсутність у «нових школах» насильницьких методів виховання, постійна зміна та різноманітність занять, учні працювали в саду, в полі, в лісі, в майстерні, брали участь у захопливих іграх та змаганнях, екскурсіях, подорожах. Дітям надавався великий простір свободи, що свідчить про те, що тут вони мали надзвичайно великі права. У статті проаналізовано спільне колективне життя учнів та вчителів у коледжі. Доведено необхідність індивідуального виховання, якого, на думку Германа Літца, можна досягнути за умови, якщо вихованців небагато. Охарактеризовано переваги та недоліки шкільних правил, статутів, будівель «нових шкіл», гігієнічних норм, що мали визначальний вплив на всебічний розвиток особистості учня. Проаналізовано основні матеріальні, фізичні та моральні умови, яких необхідно дотримуватись для виховання здорових тілом і душею учнів, людей з урівноваженим характером, ясним, логічним і швидким мисленням, теплими почуттями, енергійною і мужньою волею, міцною практичною, науковою та естетичною підготовкою до життя.

Ключові слова: «нова школа», Герман Літц, організація навчання, умови, принципи, індивідуальне виховання, учень, вчитель.

The article deals with Hermann Lietz scientific and pedagogical activity in the process of organizing education at "new schools" in Germany at the beginning of XX century. The detailed analysis of his works testifies that the scientist supported the idea of pupils' labour activity, he considered it to be the important element in forming the child's character. In his opinion the relations among a pedagogue and pupils' group are of the main importance and should be based on respect and confidence. The author has described the education process at Hermann Lietz's family "new schools". The parents of the pupils are happy to give their children not to a strict military barrack but to a friendly and happy family, where the headmaster and the teachers are parents, friends and elder brothers to their children. The positive aspects of "new schools" are distinguished in the article: pupils studied no longer than five hours a day, there were no violent methods of education at "new schools", the tasks were often changed at the lessons by the educators and they were of different types, pupils worked in the gardens, fields, workshops, took part in enthralling games, competitions, excursions, trips. The children were free to do what they wanted. That means that they had the rights and freedom. Collective college life of pupils and educators at "new schools" is analysed in the article. It is proved that there is the necessity of individual education. In Hermann Lietz's opinion it can be gained only under the condition of small groups that consist of few children. The article also deals with the advantages and disadvantages of school rules, charters, "new schools" buildings and conveniences, hygienic norms that have great influence on the development of a personality. The basic material, physical and moral values are described in the work. Educators should keep them to bring up healthy, brave, kind and clever individuals with strong will and good energy, prepared for life with all its problems. **Key words:** "new school", Hermann Lietz, organizing of education, conditions, principles, individual education, pupils, teachers.

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-3-5>

Кемінь Г.М.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри мовної
та міжкультурної комунікації
Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка

Постановка проблеми у загальному вигляді. Період кінця ХІХ – середини ХХ ст. у педагогічній науці країн Європи ознаменувався активним пошуком нових моделей виховання молоді, виникненням нових педагогічних концепцій, освітніх систем, експериментальних шкіл, педагогічних теорій, які стимулювали розвиток вітчизняної і зарубіжної шкіл. Результатом цих пошуків стало виникнення теорії і практики нового виховання, що було реакцією на зміну людської ментальності. Це значно розширило свободу як особистості, так і цілих народів, спри-

яло демократизації суспільних відносин. Головним ідеологом та ініціатором створення «нових шкіл» у Німеччині був відомий німецький педагог Герман Літц. Досвід організації навчання та виховання у «нових школах» зарубіжних країн досліджуваного періоду, зокрема Германа Літца, дає можливість вивчити та обґрунтувати взаємовплив вітчизняної педагогічної науки, яка була активним учасником згаданого щойно процесу, і зарубіжної; створює умови для ефективного використання у шкільній практиці ідей, які пройшли випробування часом як в Україні, так і за кордоном; визначає

місце української педагогіки у світових освітніх інтеграційних процесах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми зарубіжної школи, змісту її освіти, організації процесу навчання та виховання, методів навчання, а також основні тенденції її розвитку були предметом дослідження таких сучасних вітчизняних та російських педагогів: Н. Абашкіної, А. Алексюка, Б. Вульфсона, О. Глузмана, М. Євтуха, В. Жуковського, Т. Кошманової, О. Кузнєцової, Т. Левченко, М. Лещенко, З. Малькової, М. Никандрова, В. Кравця, Л. Пуховської. Деякі аспекти діяльності «нових шкіл» та педагогічні погляди їх теоретиків у контексті розвитку реформаторської педагогіки та впровадження у її зміст гуманістичних концепцій досліджувалися упродовж останнього десятиріччя такими вітчизняними педагогами, як П. Автомонов, П. Браїловська, О. Коваленко, В. Лук'янова, О. Перетятко, В. Петрова, І. Прокоп, І. Суржикова.

Однак аналіз вітчизняних досліджень з проблем зарубіжної педагогіки засвідчив, що цілісного дослідження, яке б дало всебічну характеристику творчості Германа Літца та такому явищу у світовій педагогіці, як нове виховання, і його впливу на розвиток національних освітніх систем у визначенні мети, змісту, форм і методів навчання та виховання, в Україні не проводилося.

Мета статті полягає в аналізі науково-педагогічної діяльності Германа Літца у процесі організації навчання «нових шкіл» Німеччини на початку ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Герман Літц (1868–1919) свої реформаторські плани почав реалізовувати, коли ще працював в експериментальній школі у Лейпцигу. Вже тоді він виступив проти догматичного навчання та придушення свободи особистості. Збагачений досвідом, отриманим ним під час роботи у «новій школі» в Аббатсхолмі, він активно реалізовував його при створенні власних шкіл в Ільзенбурзі, Хаубінді, Біберштейні. Г. Літц був палким прихильником трудової діяльності учнів. На його думку, діти повинні проводити на свіжому повітрі якомога більше часу, виконуючи різні роботи у полі, в саду, на городі. Трудова діяльність є важливим елементом формування дитячого характеру. Відносини між педагогічним та учнівським колективом у таких школах завжди будувалися на взаємоповазі та довірі.

Однак це не означало, що «нова школа» не турбувалася про те, щоб дати своїм учням міцні знання, просто акцент робився на ті знання, які були їм потрібні у майбутньому. Нова психологія виявилася сильним руйнівником застарілих догм традиційного мислення. Активними діячами були О. Декролі [1], Е. Демолен [2], Г. Літц [5], А. Фер'єр [3], С. Френе [4] та інші.

Г. Літц у своїй праці «Національна школа» визначив мету виховання як розвиток справжнього ідеалізму. Він зазначав: «Цей ідеалізм повинен мати корені у рідному, в культурі батьків. Він не може бути запозичений із древніх часів (у греків, римлян), з чужих країн (з Франції або Англії)» [5, с. 203].

Незважаючи на те, що школи нового типу були інтернатними і діти відпускалися додому тільки у великі свята та на канікули, їх вихованці настільки звикали до цікавого та насиченого життя школи, що інколи не хотіли виїжджати додому. Проте прибічники «нової школи» усвідомлювали й негативні сторони інтернатної системи навчання та виховання, особливо у тому разі, якщо її поширювати на всіх, адже не можна вважати беззастережно позитивним те, щоб дитину можна було ізолювати від сім'ї, з якою вона була органічно зв'язана, і перенести її в зовсім нове, чуже середовище. Як би ідеально не була організована система навчання та виховання у «новій школі», вона, звісно, не могла замінити дітям батьків, особливо спочатку, поки дитина ще не призвичаїлась до нового середовища і до нових людей, а вихователі не зуміли ще достатньо вивчити індивідуальні особливості своїх учнів.

«Нова школа» була школою сімейного типу. Відриваючи від себе своїх дітей, батьки могли знаходити втіху у тому, що віддавали їх не у військову казарму під владу строгого, похмурого керівництва, а в тісну, дружню і веселу сім'ю, в якій директор та вчителі будуть їм батьками, товаришами та старшими братами. Дуже швидко діти всією душею прив'язувалися до нової шкільної родини. Обстановка «нової школи» була пристосована до їх потреб та інтересів. Тут їм не загрожувало ні насильство, ні перевтома, ні бездіяльність.

Для навчальних занять у «нових школах» відводилося не більше п'яти годин на день, сюди ж входив і час для самостійної роботи. Але і цей час не був обтяжливим для дітей. Завдяки вдосконаленим дидактичним методам та майстерності вчителів діти тут займалися з великим бажанням та зацікавленістю, а постійна зміна та різноманітність занять не допускали перевтоми.

Вільний від занять час діти використовували для улюблених справ. Здебільшого це те, що їм досить часто заборонялося робити вдома. Тут вихованці працювали в саду, в полі, в лісі, в майстерні. Вони вчилися майструвати різні речі, отримували навички поводження з тваринами, брали участь у захопливих іграх та змаганнях, екскурсіях, подорожах.

Педагоги, які працювали у «новій школі», намагалися організувати у ній життя таким чином, щоб вихователі та учні жили спільним життям, підкорялися одним законам і водночас не піддавалися нівелюючому впливу колективного життя. «Нова

школа» рішуче відмежовувалась від педагогіки, яка пригнічувала у дітях індивідуальні риси, бо, навпаки, вбачала силу людини у вільному розвитку її індивідуальності. Уже тільки той факт, що «нова школа» рішуче виступала проти насильницьких методів виховання і надавала дітям великий простір свободи, свідчить про те, що тут діти мали надзвичайно великі права. Однак школа не задовольнялася пасивною роллю. Вона свідомо прагнула викликати у дітей самодіяльність та особисту ініціативу. Можна навіть сказати, що це було основним принципом її педагогічної системи.

Герман Літц вважав, що виховання може бути індивідуальним тільки за умови повної близькості вихователя до дитини, а цього можна досягнути, якщо вихованців небагато. З огляду на це «нова школа» суворо обмежувала число своїх учнів і розбивала їх на декілька маленьких груп, за кожною з яких закріплювався вихователь. Дітям надавали право вибору, вони самі вирішували, під чиєю опікою бажають перебувати.

Німецькі «нові школи» намагалися не приймати більше 100 учнів. Але кількість бажаючих навчатися у них зростала щороку, тому доводилося постійно перевищувати цю цифру. Досить часто педагоги змушені були відкривати додаткові школи. Наприклад, доктор Літц, коли його школа поблизу Ільзенбурга стала затісною для всіх бажаючих навчатися, взяв із собою старших учнів та декілька вихователів і поселився у новій місцевості поблизу Тюрінгенського лісу. Як правило, всі «нові школи» розміщувались у сільській місцевості, у мальовничих місцях. Шкільні та господарські споруди облаштовувалися за всіма правилами гігієни. Вони були облаштовані водопроводом, електричним освітленням та водяним опаленням.

Будинки для навчальних приміщень були невеликими через те, що призначалися для невеликої кількості учнів. Кожна група учнів проживала в окремому будиночку разом із своїми вихователями. Кімнати у ньому були просторими, високими та світлими. Обстановка була надзвичайно проста, але зручна та затишна. Твори мистецтва, які прикрашали всі кімнати, надавали їм благородного та аристократичного вигляду. Головною перевагою цих шкільних приміщень було те, що вони дозволяли дітям бути у безпосередньому зв'язку із природою. Крім того, переваги сільського життя сприяли організації різних фізичних вправ та усвідомленої фізичної праці. Доктор Літц звернув увагу на таку обставину: «Не шумне місто, де тисячі сторонніх впливів розважають учня та паралізують вплив на нього вихователя, ми вибираємо для важкої і відповідальної праці, а чудову сільську природу, де ми у своїй власній шкільній країні можемо проводити весь день із своїми учнями, повністю присвячуючи їм свої сили, де вони на повні груди можуть вдихати здорове пові-

тря, не боячись проковтнути разом тисячу шкідливих мікробів, де строката хаотична маса людських творів не заважає їм щодня і щогодини заглиблюватися у спостереження та вивчення повних життя і рухів великих і вічних творінь Бога» [5, с. 11].

Німецькі педагоги вважали, що першим і останнім підручником для дітей повинна була бути природа – її гори, долини, поля та річки. Переваги сільського життя полягали ще і в тому, що, розміщуючись на придбаному у свою власність шматочку землі, «нова школа» мала можливість створити на ньому власну країну у країні, яка б за можливості могла представити мініатюрну копію благоустрою державного господарства. Передбачалося, що діти на власні очі повинні бачити і знати, яким чином у суспільстві виникають різні потреби та існують способи їх задоволення. Діти самі повинні навчитися їх задовольняти і в такий спосіб отримувати найкращу підготовку до практичного життя. Тому всі роботи, починаючи із побудови шкільних та господарських приміщень, доріг, обробітку землі, все до останньої дрібниці в господарстві вироблялося за діяльної участі і співробітництва учнів. Вони дуже часто були не тільки виконавцями, але й ініціаторами робіт.

Необхідно зауважити, що школа нового типу німецького зразка не тільки наслідувала державу в економічному відношенні, але і у внутрішній своїй організації вона також нагадувала державу, намагаючись підготувати своїх виконавців до активної участі у житті своєї країни.

У цій так званій державі був свій президент, або шкільний монарх, тобто усіма шанований директор, свої міністри-вихователі, шкільний парламент, у якому обговорювалися та вирішувалися всі справи. Прийняття рішень відбувалося через голосування. Існувала виконавча влада в особі префектів, які вибиралися із числа кращих старших учнів, а також були комісії, які призначалися для розробки того чи іншого питання. У цій країні суспільство користувалось всіма правами самоврядування.

Організуючи дитячий колектив саме так, Літц вважав, що якщо кому-небудь така організація учнівського колективу і буде здаватися дивною, то нехай він подумає про те, що ми повинні виховати не рабів і не людей, засуджених на вічне неповноліття, а самостійно мислячих, самодіяльних і підприємливих громадян вільної конституційної країни, тому що учням не тільки надається право розпоряджатися своїм вільним часом, але й передається частина функцій самоврядування та організація власного життя. Г. Літц сформулював виховні принципи німецької « нової школи ».

Мета виховання – виховати здорових тілом і душею учнів, людей з урівноваженим характером, ясним, логічним і швидким мисленням, теплими почуттями, енергійною і мужньою волею, міцною

практичною, науковою та естетичною підготовкою до життя.

Основними умовами для досягнення цієї мети повинні бути:

– проживання за містом, зокрема у шкільних садибах, розташованих у гарній, екологічно здоровій, якщо можливо, то гірській місцевості, з розлогіми луками, полями, садами, річкою, на землі, яка має багаті історичні традиції, прославлена народними переказами;

– спільне проживання, гра, праця вихованців з вихователями та прості, товариські стосунки між ними. Важливим є особистий приклад і морально-релігійний вплив вихователів, якими можуть бути тільки люди із сильною волею, яскраві особистості, що мають покликання до педагогічної праці і люблять дітей;

– суворе дотримання гігієни. Зокрема, це здорова їжа, яка повинна складатися з молока, яєць, риби, фруктів та овочів; правильне чергування фізичних, розумових та естетичних занять; поступове загартовування організму;

– щоденні фізичні вправи (біг, плавання, гімнастика, екскурсії);

– залучення дітей до щоденної фізичної праці з урахуванням їхніх фізіологічних можливостей. Сюди відноситься робота у полі, саду, майстернях (2 год. щодня);

– щоденні заняття, які сприяють естетичному вихованню дітей. Зокрема, це малювання з природи (2 год. на тиждень), ліплення (2 год. на тиждень), співи (півгодини щодня), гра на музичних інструментах (1 год. щодня), розвиток поетичних та художніх почуттів, шкільні концерти, виставки (2 год. щодня ввечері);

– виховання морально-релігійних та патріотичних почуттів у щоденних ранкових та вечірніх молитовних або тихих годинах. Зокрема, це використання особливого підйому моральних почуттів та духовного сприйняття дітей для релігійного впливу на них, наприклад, під час прогулянки в лісі, під зоряним небом, на урочистих святах; морально-релігійний характер виховання, особливо природознавства та історії;

– відсутність будь-якого зовнішнього насильства, вплив середовища, яке викликає у дітей радісне виконання своїх обов'язків, адаптація дітей до умов і вимог сучасного життя;

– наявність відповідного до законів педагогіки та психології навчання, у якому головну увагу звернено на пробудження інтересу до знань, на ясність і наочність викладання (при цьому унаочненням повинні служити не тільки картини, моделі, карти, але і все довкілля), на самостійну роботу думки, міцне наукове обґрунтування матеріалу

та постійне використання на практиці отриманих знань (4 години класних занять до обіду, 1 година на повторення і самостійні заняття ввечері).

Основне завдання «нової школи» полягало у тому, щоб вкласти у душу вихованців прагнення до високої життєвої мети, адже будь-яке виховання має зводитися до самовиховання, кінцевим результатом якого є не тільки індивідуальне самовдосконалення, але і моральне вдосконалення всього суспільства.

Г. Літц вважав, що педагоги «нових шкіл» повинні зробити із своїх вихованців вірних і надійних товаришів, тому що без цих якостей неможливе існування суспільства. Однак це можна зробити не насильницькими заходами, а моральним впливом на душу дитини, любов'ю, вірністю та довірою.

У учнів «нових шкіл» виховувалися такі риси, як терпимість до представників інших релігій, повага до культури, традицій, звичаїв інших людей. Г. Літц писав: «Ми повинні звільнити їх від всіх забобонів і зробити сміливими, відкритими, чистими, не приховуючи від них нічого, зберігаючи у всіх делікатних питаннях життя повний спокій, простоту та серйозність, наповнюючи їхню душу високими й благородними ідеалами та усуваючи з їхньої їжі, занять, життя, одягу все, що сприяє розвитку неприродної та передчасної чуттєвості, влаштувати все їхнє життя таким чином, щоб їхнє тіло могло стати священним храмом їхньої душі» [5, с. 18].

Висновки. Отже, Г. Літц вважав, що інтерес та фізична діяльність дитини є важливою передумовою її розвитку. У «нових школах» прагнули запроваджувати такі форми організації навчання, які б максимально активізували навчально-виховну діяльність самих учнів. Окрім уроків, інтенсивно розвивали такі форми навчання, як лабораторні заняття, дослідницька робота на шкільних ділянках та у майстернях, натуралістичні та краєзнавчі походи. Виховна робота у «нових школах» проводилася за активної участі усіх учасників школи. Визначено шляхи використання позитивного досвіду організації навчально-виховного процесу у «нових школах» в умовах реформування сучасної школи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Decroly O. L'école active par la méthode Decroly. Bruxelles : Mamertin, 1930. 65 p.
2. Demolins E. L'éducation nouvelle. L'école des Roches. Paris, 1898. 134 p.
3. Ferrier A. L'école Active. Genève. 1922. Т. 2. 380 p.
4. Freinet C. Naissance d'une pédagogie populaire. Historique de la CEL. Cennes, 1949. 125 p.
5. Lietz Hermann. Emlohstobba. Roman oder Wirklichkeit. Bilder aus dem Schulleben der Vergangenheit, Gegenwart oder Zukunft. Berlin, 1897. 170 s.